

VISSZHANG

MOST VAN TEGNAP

Az *EDUCATIO* önkormányzatokról szóló számáról (95/1)

Az anekdota szerint Friss Istvánnak anno átadta két történetész a „3 éves terv” történetét leíró munkáját, hogy mondana vélemény a műről, mint az események meghatározó személyisége. Egészen másként történt elvtársak – fadakt ki családottan a neves szakember –, én csak tudom, mert én csináltam.

Keveredni tud tehát világunkban és lelkünkben a szakmai és politikai dimenzió. Bizonyosan mindenkinek nehéz lehet intenzív politikai évek után kutatói-szakmai, tehát analitikus attitűddel olvasni az önkormányzati számot, tudva, hogy kötelező a távolságtartó magatartás. Erre törekedve merem mondani, hogy az *Educatio* e száma több mint egy tematikus szám, voltaképpen egy teljes könyv, amely a problémák sorát és gyorsan változó korunkat, benne a kötet szerzőit egyaránt jól és hitelesen dokumentálja a kilencvenes évek közepén.

A gondosan felépített szám világosan bemutatja, hogy az alig fél évtizede működő magyarországi önkormányzatok képviselőtestületei és hivatala másképpen működik mint a tanácsi rendszerben. Mások a konfliktusok és mások a problémák is. Látszik ugyanakkor az is, hogy az önkormányzati döntések mögötti tapasztalati háttér nagyobbik hányada éppen úgy a nyolcvanas évekből származik, mint a szerzőkéi. Érzékelhető, hogy nincs, mert nem is lehet stabil viszonyítási alapja se az önkormányzatoknak, se a szerzőknek.

A kötet egészéből kivehető – tehát a szerkesztők érdeme –, hogy csakis együtt kezelhető a helyi közügyek intézménye az „önkormányzat”, az ország ügyeiért felelős központi szint, és a közszolgáltatást végző szervezet, az „iskola” szempontja, hiszen e három ellentétes érdekű intézményi kör mindegyike együtt tartja ma a közoktatás egészét mozgásban. A tanulmányokat megrendelő és azokat egymás mellé helyező, egyensúlyt kereső szerkesztői szándék abban táru fel, hogy a kötet egésze egyszerre mutatja az iskola és az önkormányzat, valamint a kormányzat iránti szimpátiát. A remek svéd helyzetértékelés hangja és szemléletmódja adja a mérvet: a pártatlanságra és objektivitásra törekvő kutatási szemlélet normaként hat a kötetben. (Az már külön haszn, hogy közérthetővé tették a szerkesztők, hogy egypárti rendszer mellett, gazdasági fejlődés közepette és erősen központosított igazgatás birtokában lehetett a svéd komprehenzív iskolarendszert és a tantervi reformot gyakorla-

tilag végigvinni. Mindenki számára kézenfekvő már e dolgozat után, hogy e reform sikeréhez mennyire nélkülözhetetlen az önkormányzatok, az iskolák és a szülők mozgásterének szűkítése.)

Nem engedik meg a szerkesztők, hogy a három irány közül bármelyik felé tolódjék el a vonzalom. Ez még akkor is igaz, ha egy-egy esettanulmány esetében az iskola ügyei iránt érzéketlen önkormányzatok képe mintha erősebb lenne, mint a körülményeket nem kellőképpen mérlegelő iskoláké. A szerkesztők is jól tudják, hogy régi reflexekről van szó. A régi tétel szerint az „iskola” a közhatalommal szemben rosszul fel nem léphet, nincs hibás iskolai kezdeményezés és sikertelen kísérlet. *Mi* szülők, diákok, tanárok, lent az iskolában mások vagyunk és mást akarunk, mint *ők* a tanácsban, vagy a Pártban fent. Ez a különbség azonban a szabad választások után már nem olyan éles: az önkormányzatok oktatási bizottságai, a szakszervezetek javarészt iskolában dolgozó tanárokból tevődnek össze. Sőt: önkormányzati és kormányzati szinten iskolabarát kutatók soha ilyen nagy számban nem gyakoroltak közhatalmat.

Külön szerencse, hogy létrejött e mű, nemcsak azért, mert szinte teljes körű képet rögzít az önkormányzatokról, hanem a kutatói gondolkodás fejlődését is dokumentálja. Nemcsak arra, gondolok, hogy a rendszerváltozással együttjáró természetes átpolitizálódás miatt ma még nagyon nehéz szinte valamennyi társadalomtudományi területen elkülöníteni az „igaz-hamis” dimenziókban dolgozó kutatói szemléletet a „jó-rossz”, azaz többnyire a modern-progresszív vs. konzervatív-retrográd dichotómiában gondolkodó politikusietől, hanem arra is, hogy csak mostanság válik egyre láthatóbbá az a tény, hogy a hatvanas-hetvenes és a nyolcvanas években kialakult kutatói – objektivitásra törekvő – gondolkodásmód sem volt tiszta: akkor is erősen keveredett az akkori döntéshozókat befolyásolni kívánó, a valóságot a maga elképzelései alapján megváltoztató szakértelmiségi *politikai* szándék és a tárgyyszerű, a valóságot megérteni és leírni akaró *szakmai* törekvés.

E kötet is láthatóvá teszi, hogy szakmai nyelven hány politikai üzenet, hányféle ideológia fogalmazódott meg. Vagyis az, hogy közszerepet vállaló, közszereplőket befolyásolni akaró szakember maga is politizál, tehát nem csak tudományos tevékenységet folytat akkor, amikor tudományos módszertannal szinte lehetetlen követni a változásokat. Feltehetőleg a változások lelassulta után – amikor napi-politikai áthallásai és következményei már nem lehetnek a kutatásnak – várható például az olyan alapvető fordulat mibenlétét megérteni és súlyának megfelelően értékelni,

mint például az önkormányzatok létrejötte. Erről kissé hosszabban és konkrétan kell beszélnem.

Noha magam is tudom, hogy a szocializmus története a decentralizáció története a közoktatásban is Magyarországon, azonban az önkormányzati rendszer mégsem a tanácsi rendszer folytatása, örököse, ahogy a felvezető tanulmányból olvasni vélem.

A tanácsi és az önkormányzati rendszer között lényegi a különbség. A szocializmust építő évtizedek az erősen központosított sztálini modell lassú és fokozatos bontásának, lazításának története, de az alapszerkezet mindig megőrződött. Az utolsó percekig megmaradt a központból, megyéből vezetett, ugyanabban a szervezeti egységben lévő, egymással összefonódó párt-tanácsi irányítás, amely egyfelől a tanügyigazgatásból (a szakma), másfelől pedig az ellenőrző, az MSZMP kontrolljából (a politika) tevődött össze. Az iskolában – ne tessenek elfeledkezni – ugyanez a kettőség élt egymás mellett. Ezen a párhuzamosan építkező rendszeren mit sem rontott az a tény, hogy a döntési jogok egyre növekvő hányada került egyre kevesebb áttételen keresztül egyre alacsonyabb szintre.

Bárki beszélhetne ma már arról, hogy a legális politika világában az MSZMP-vel szemben alternatívát a párton kívül nem lehetett felállítani. Az értékek, a „jó” és „rossz”, a „helyes” és a „helytelen” kimondásának joga – ezt sem lenne szabad elfelejteni – csak egy szervezeten belül volt meg. Csak egy példa: az iskolák „szakmai autonómiájának” korlátját például nem az (amúgy az iskolában is működő) MSZMP politikájával szemben, hanem a tanácsi szakigazgatásban találták meg az 1985. évi oktatási törvény alkotói és hívei. (Természetesen párttámogatással.) Olyannyira így van ez, hogy a tanácsi apparátusi és az iskolai-tanári szféra között az (idővel gyengülő) MSZMP közvetített. Én nem látok olyan jelet, amely az állam és az egy párt elválasztása felé mutatott volna.

[Csak szögletes zárójelben jegyzem meg, hogy ez a szocialista típusú decentralizáció a korábbi évek rutinjának megfelelően továbbra is azt jelentette, hogy az értékválasztás köre a társadalom egészének érdekeit képviselő egy párt által – eleinte többé, később kevésbé – ellenőrzött terület maradt, majd ezt a szerepet vette át az iskolai pedagógiai, kutatói szakma. A hajdani egypárt-politikai ideológia szakmai ideológiává transzformálódott. Nagy kutatói – tehát szakmai – élvezet látni például azt, hogyan lesz pedagógiai szakkérdés az iskolai szintű érdekek által vezérelt a társadalom egészének tagolódását meghatározó iskolaszervezet, vagy az ország közműveltségének legitimitációja.]

Az önkormányzatok létrejöttének megítélésem szerint tehát éppen az a lényege, hogy a parlament egy határozott vágással a politikai és szakmai szférát intézményesen elválasztotta egymástól. Nincs egy ideje egypártrendszer, és nem szerveződhet párt alapszervezet a munkahelyen, így az iskolában sem lett tényleges hatalommal rendelkező, legi-

tim módon választott, pártok között megosztott, laikusokból álló, *politikai* természetű képviselő testület és maradt a tőle független – *szakmai* racionalitás alapján szerveződő – hivatal. Úgy látom, hogy segédtelemek felállítására nélkül e váltás után lehetett összehasonlítani a honi és a nyugat-európai központi és helyi oktatásirányítási rendszereket. Szociológiai logika szerint – megítélésem szerint – képtelenség a centralizáció-decentralizáció tengely mentén zajló évtizedes küzdelem folytatásaként értelmezni az 1990 és 1995 közötti időszakot.

Ebben az új hatalmi-felelősségi rendszerben az iskolák helyzete éppen annyira változott meg, mint maga a tanácsi rendszer. Talán érdemes lenne közelebbről megnézni, hogy az iskolai „szakmai autonómia” ma az *önkormányzati képviselőkkel*, vagy a hivatallal, a *köztisztviselőkkel* szemben fogalmazódik meg. Ha netán mindkettővel, akkor e *politikai* törekvésnek az a jelentése, hogy „az iskola” felől szervezzék a helyi társadalmat, a helyi közműveltséget, ápolják-e a lokális kultúrát. Ekkor természetesen nincs sok helye a helyi lakosok választása alapján működő önkormányzatnak. A korrigálásra lehetőséget kínáló választások helyét a megfellebbezhetetlen szakmai racionalitás foglalja el. Az előbbiekből további kérdés fakad: centralizált vagy decentralizált irányítás felel meg a politikai szférától távoltartott, tehát a „szakmai” alapon irányított oktatási rendszernek? A válaszhoz legalább két gyakorlati mintáról tudunk valamennyien. Az egyikben évtizedeket töltöttünk, a másikkal pedig e egyszerű könyv tájékoztat: az a svéd modell. Ennyit az anekdotákról.

Sáska Géza

VAJON MILYEN VOLT A KILENCVENES ÉVEK TANKÖNYVPOLITIKÁJA?

Érdeklődéssel vettem kezembe az *Educatio* III. évfolyam 4. számának tankönyvekről szóló kötetét. Mint a Művelődési és Közoktatási Minisztérium 1991-ben létrehozott Tankönyv- és Taneszközirodájának munkatársa, jelenleg annak vezetője, kíváncsi voltam arra, hogy a kutatók hogyan látják, értékelik a tankönyvellátásban végbement változásokat, észrevételeikkel, javaslatokkal hogyan segítik a további fejlődést. A legnagyobb csalódást Nagy Péter Tibor: Tankönyvpolitika a kilencvenes években című bevezető tanulmánya jelentette.

A kutató ugyanis nem jogszabályokra vagy minisztériumi dokumentumokra támaszkodva elemzi a 90-es évek döntéseit, hanem mondanivalója alátámasztásához elsősorban a napi sajtó hírközléseit jelöli meg forrásként. Számomra néhol úgy tűnt, hogy a szerző a jogszabályokat mondanivalójához igazítottan értelmezi, az intézkedések egy-egy kiragadott elemével kísérel meg az oktatáspolitikai döntéseket magyarázni. A kutató melegségére szolgálhat az, hogy a minisztériumi intézkedések nem, vagy csak felszínesen – a